

Ks. FRANCISZEK BOGDAN

PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA Z DZIEDZINY PRAWA ZAKONNEGO ZA OKRES LAT 1939—1959

W ostatnim 20-leciu widoczne jest w kanonistyce wielkie zainteresowanie zagadnieniami odnoszącymi się do stanów doskonałości, czego wyrazem są rozliczne publikacje osobno wydawanych dzieł i drobniejszych przyczynków ukazujących się w fachowej prasie periodycznej. O ile jednak publikacje dotyczące Instytutów świeckich doczekały się wyczerpującego zestawienia i omówienia¹, to odpowiednika dla Zakonów i Stowarzyszeń wspólnego życia brak nie tylko w naszym polskim piśmiennictwie kanonistycznym, ale, przynajmniej od roku 1942, i w literaturze światowej. Uzupełnić tę lukę jest zadaniem niniejszego przeglądu.

Ramy tego przeglądu nie pozwalają na wszechstronne i szczegółowe omówienie tematu. Opracowanie niniejsze pomija więc całkowicie rozwój samego ustawodawstwa zakonnego, a uwzględnia samo tylko piśmiennictwo kanonistyczne w tej dziedzinie i to z wyłączeniem drobniejszych artykułów. Przeglądem objęty jest okres od 1939 włącznie do 1959 roku wyłącznie z tym, że z początku tego okresu (1939—1941) przegląd uwzględnia tylko najważniejsze pozycje. Ten początkowy okres posiada wprawdzie zestawienie literatury omawianego przedmiotu; jednakże ważniejsze pozycje tego okresu zostały objęte naszym omówieniem, gdyż ze względu na wybuch wojny w roku 1939 wiele z publikacji tego okresu mogło ująć uwagi zainteresowanych. Opracowanie pomija także całkowicie literaturę o wschodnim prawie zakonnym. Jeżeli zaś w wykazie uwzględniono również niektóre

¹ Publikacje te omawia od r. 1954 ks. N. Gil OFM, w „Commentarium pro Religiosis et Missionariis” (odtąd: CpRM), 33 (1954) 86—89 i w następnych zeszytach tego doskonale prowadzonego periodyku.

prace ascetyczno-moralne, to przede wszystkim ze względu na znajdujące się w nich elementy kanonistyczne. Zaznaczyć wreszcie wypada, że nie wszystkie omawiane poniżej prace mogły znaleźć się w rękach sprawozdawcy, który też z tej racji nie może ponosić odpowiedzialności za ewentualne nieścisłości.

I. PRACE I CZASOPISMA ZAJMUJĄCE SIĘ PRAWEM ZAKONNYM

A. Prace bibliograficzne

Do roku 1939 bibliografię z dziedziny prawa zakonnego zestawia „*Commentarium pro Religiosis et Missionariis* [dalej CpRM], 20 (1939) 50, 107, 178, 256, 328, a prócz tego omówiony niżej T. Schaefer, *De religiosis*, s. XXII—LXI. Do roku 1942 podaje tę bibliografię Fr. Gasa CMF, CpRM, 23 (1942) 305 nn. Przegląd artykułów niektórych czasopism za okres 1940—1949 opublikował u nas śp. ks. P. Bober, „*Polonia Sacra*”, 2 (1949) 369—371. Poza tym bogate informacje bibliograficzne dla całego omawianego okresu znaleźć można w *Institutiones Iuris Canonici* M. Coronaty OFM Cap. Marietti, Rome⁵, 114—155, a zwłaszcza w poszczególnych rocznikach „*Ephemerides Theologicae Lovanienses*” (odt.: EphThLov).

B. Czasopisma

Mało jest czasopism zajmujących się *ex professo* zagadnieniami prawa zakonnego. Należy tu wymienić przede wszystkim wspomniane CpRM wydawane od lat 39 przez Zgromadzenie Klaretanów (Congr. Filiorum B. V. Mariae) w Rzymie, via Giacomo Medici 5; „*Revue des Communautés Religieuses*” (odt.: Rev ComRel), ukazujące się od roku 1925 w wydawnictwie „*Museum Lessianum*” w Louvain, (La Librairie de l'Édition Universelle, 88 rue Royale, Bruxelles); „*Problèmes de la Religieuse d'aujourd'hui*” (Ed. du Cerf, 29 B, Latour-Maubourg, Paris VII, poza sprzedażą), wydaje grono fachowców w osobnych pracach zbiorowych, jak *Directoire des Supérieurs, Le discernement des vocations, Pour les Maîtresses des novices, La pauvreté, La chasteté, L'obeissance*, o których niżej na odpowiednich miejscach; „*Pages d'information*”, biuletyn związku nauczycielek-zakonnicek (20 rue Gay-Lausse, Paris VI); „*Bulletin d'information des Congrégations d'action hospitalière et social*” (175 Bd Saint Germain, Paris VII). Dla krajów języka niemieckiego wychodzi miesięcznik: „*An hei-*

ligen quellen" (Verlag Butzon et Berker, Kavelaer)² zaś w języku angielskim „Review for Religions”, wydawany przez jezuitów w St. Louis (USA).

II. PRACE OMAWIAJĄCE CAŁOŚĆ LUB WIĘKSZE PARTIE PRAWA ZAKONNEGO

W okresie sprawozdawczym wydano kilkadziesiąt obszerniejszych prac poświęconych prawu zakonnemu. Jedne z nich stanowią część komentarzy ujmujących całość prawa kościelnego, większość stanowią prace osobno wydane, a poświęcone albo całemu prawu zakonnemu, albo większym jego częściom.

A. Komentarze prawa zakonnego w podręcznikach prawa kościelnego

Godne podkreślenia są zwłaszcza podręczniki czy dzieła naukowe następujących autorów:

1. S. Woywod CFM, *Practical Commentary of the Code of Canon Law*, New York 1939⁵.
2. M. J. Imenez Fernandez, *Institutiones juridices en la Iglesia católica*, Madryt 1940.
3. A. Crnica OFM, *Commentarium theoretico-practicum Codicis iuris canonici*, t. I—II, Sibenik 1940—1941.
4. Buscaren-Lincoln, *The Canon Law Digest*, Milwaukee 1934—1941 (Supplement).
5. V. la Puma [kard.], *Sommerio del Codice di diritto canonico*, Torino 1942.

² Poza tym bardzo nieraz cenne wiadomości dotyczące zarówno bibliografii, jak i artykułów na tematy prawno-zakonne ukazują się w takich periodykach, jak „Archiv für katholisches „Zeitschrift f. Kirchenrecht”, „Il diritto ecclesiastico”, „Zeitschrift der Savignystifung f. Rechtsgesch. (Kan. Abteil.)”, „Apolinaris”, „Archivio di diritto eccl.”, przemianowanego w r. 1945 na „Ephemerides Iuris Can.” (odt.: EplurCan). „The Jurist” (Washington, od 1941), „Revista española de Derecho can.” (Salamanca, od 1946), „Oesterreichisches Archiv f. Kirchensrecht” (Wiedeń, od 1950), „Revue de Droit canonique” (Strasbourg, 1952), „L'Ami du Clergé” (BP 4 Langres), „Angelicum”, „Antonianum”, („Downside”) (Anglia), „Gregorianum”, „Miscellanea Comillas” (Santander), „Monitor Ecclesiasticus”, „Salesianum”, „Sal Terrae” (Santander), „Salamanticensis”, „Theologie und Glaube”, i w innych wydawnictwach jak *Dictionnaire d. Droit Canonique* (odt.: DictDroitCan), czy *Enciklopedia Cattolica*, Rzym 1948—1954.

6. R. Saviano, *Le missioni cattoliche nella storia e nel diritto*, Padova 1942.
7. F. Blanco Najera, *El Código del derecho canónico traducido y commentando*, Cadiz 1942.
8. R. Naz, *Traité de Droit canonique*, t. I, Paris 1946, s. 548—720, [opr. Jombart].
9. J. Brys, *Juris canonici compendium*, Bruges 1947¹⁰, t. I, s. 487—597.
10. O. Robleda, *Traité de Droit canonique*, Paris 1948.
11. M. Coronata (Conte'a) OFM^{Cap}, *Institutiones Iuris canonici*, Torino 1949⁴, t. I, s. 598—880.
12. Eichmann-Mördsdorf, *Lehrbuch des Kirchenrechts*, Paderborn 1949, t. I, s. 451—514.
13. E. Jombart SJ, *Manuel de Droit Canon*. Paris 1949, s. 256—273.
14. Vermeersch-Creusen SJ, *Epitome*, Bruxelles 1949⁷, t. I, s. 432—635.
15. I. Grabowski, *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948. Rec.: W. Szafranski, „Ateneum Kapłańskie”, 51 (1949) 186.
16. G. J. Ebers, *Grundriss des Katholischen Kirchenrechts*, Wien 1950.
17. H. Jone OFM^{Cap}, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, Paderborn 1950, t. I, s. 385—604. Rec.: CpRM, 30 (1951) 222—223.
18. E. Fr. Regatillo SJ, *Institutiones iuris canonici*, Santander 1956⁵, t. I, 443—560.
19. M. F. Cappello SJ, *Summa iuris canonici*, Romae 1951⁵, t. II, s. 5—105.
20. Holböck, *Handbuch der Kirchenrechts*, Innsbruck 1951.
21. Cleys Bouaert-Siméon, *Manuale iuris canonici*, Gand-Leodium 1951⁶, t. I, s. 331—436.
22. M. Petroncelli, *Diritto canonico*, Neapoli 1953⁴.
23. S. Sipos, *Enchiridion iuris canonici*, Romae 1954⁶.
24. U. Beste OSB, *Introductio in Codicem*, Neapoli 1956⁴, s. 325—493.
25. Chelodi-Ciprotti, *Ius canonicum de Personis*, Vincenza 1957⁵.
26. Bączkowiec-Baron-Stawinoga CM, *Prawo kanoniczne*, Kraków 1957³, t. I, s. 607—762.

Z wymienionych tu dzieł niewątpliwie i pod kątem widzenia prawa zakonnego na pierwszym miejscu należy postawić prace: Jombarta (w podr. NAZA), Coronaty, Vermeerscha-Creusena, Regatillo i Bączkiewicza.

B. Dzieła poświęcone wyłącznie zakonnemu prawu kościelnemu

1. F. Gesser, *The Canon Law governing Communities of Sisters*, S. Louis 1939, s. 427.
2. B. Van Acken SJ, *Dottrina della Religiosa* [przekł. z niemieckiego], Neapoli 1940, s. XI—435. Rec.: CpRM, 22 (1941) 328.

3. H. Van Groessen, *Het kerkelijk recht voor religieuzen*, Roermond 1940, s. 351.
4. N. Hilling, *Kirchliches Rechtsbuch für Ordensfrauen*, Kavelaer 1940.
5. G. Oesterle OSB, *Praelectiones iuris canonici*, [na prawach rękopisu], Romae 1941.
6. P. Vito, *De religiosis*, Napoli 1943.
7. Fr. Muzzarelli SSP, *Tractatus canonicus de congregationibus iuris dioecesiani*, Romae-Albae Pompeiae 1943, s. XXII—332. Rec.: CpRM, 24 (1943) 346, bardzo pochlebna według zdania samego Larraony.
8. A. Rivet, *Traité des Congrégations religieuses 1789—1943*, Paris 1944, s. 358.
9. *Outline of the Canon Law on Religious*, „The Jurist”, 6 (1946) 105—135.
10. A. Ledwolorz OFM, *De religiosis*, [na prawach rękopisu], Romae 1946.
11. C. Jardin-Rambalá, *El Derecho de las Religiosas según la prescripciones de Cataluna*, Barcelo 1947³.
12. T. Schaefer OFM Cap, *De religiosis ad normam C. I. C.*, Romae 1947⁴, LXIV—1214—10. Rec.: EphIurCan, 5 (1949) 235; Fr. Bogdan, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, IV (1957), z. 4, s. 182.
13. D. G. Oesterle OSB, *De Concilio Tridentino reformatore Ordinum*, EphIurCan, 3 (1947) 67—86.
14. S. Alonso Moran, *El Derecho de los Regulares en el Concilio Tridentino y en el Código canónico*, „Ciencia Tomista”, 75 (1948) 5—56.
15. P. L. Fanfani OP, *De Iure Religiosorum ad normam Codicis iuris canonici*, Rovigo 1949, XXXI—810. Rec.: CpRM, 30 (1951) 104—105.
16. A. Coussa, *E praelectionibus in librum secundum Codicis canonici de Personis*, Romae 1948.
17. P. L. Fanfani OP, *Qui sono i religiosi*, Romae 1949, s. 165.
18. C. De Carlo, *Ius religiosorum*, Paris-Roma 1950, s. 622.
19. A. Pugliese SDB, *Le suore esterne*, Torino 1950, s. 78.
20. *Religious Sisters* [zbiorowa], Westminster 1950.
21. J. Creusen SJ, *Religieux et religieuses d'après le Droit ecclésiastique*, Paris 1950⁶, XVI—320. Rec.: X. Ochoa, CpRM, 30 (1951) 103—104; recenzent stawia autorowi pewne słuszne zarzuty.
2. Creusen-Garreché-Ellis, *Religious Men and Women in the Code*, Milwaukee 1951.
23. P. Delchard, *Elements of Canon Law, Religious Sisters*, Westminster Maryland 1951. Jest to przekład zbiorowego dzieła: *Directoire des Supérieures*, o którym niżej (III. B. 5a).
24. P. Bastien OSB, *Directoire canonique à l'usage des Congrégations à vœux simples*, Bruges 1951⁵, s. XVI—591.
25. M. Escobar, *Ordini e Congregazioni religiose*, Torino 1951, t. I, s. XVI—901.

26. *La nuova disciplina canónica sobre las monjas* [zbiorowa], Madryt 1951, s. 200.
27. A. Van Biervliet, *La Constitution „Sponsa Christi” et les moniales à vœux simples*, Louvain 1951, s. 54.
28. *La nuova disciplina canonica sulle monache*, [wyd. pod kierunkiem sekretarza św. Kongregacji dla Zakonnych — Larraony], Rzym 1952. Rec.: CpRM, 31 (1952) 324—325.
29. *Constitution apostolique „Sponsa Christi”*, Fribourg Suisse 1952, s. 128.
30. *Acta et documenta Congressus generalis de Statibus perfectionis*, Romae 1950 [odtąd Acta Congr. 1950], Romae 1953, t. I—IV.
31. I. Chmiel OFM, *De Magistro noviciorum*, Augustae Taurinorum 1953, s. XVI—139. Rec.: CpRM, 34 (1955) 316.
32. H. Hanstein OFM, *Ordensrecht. Ein Grundriss für Studierende, Seelsorger Klosterleitungen und Juristen*, Paderborn 1953, s. 336. Rec.: CpRM, 33 (1954) 116.
33. S. Goyeneche CFM, *Questiones des iure religiosorum*, Napoli 1954—1955, t. I—II. Rec.: P. Pallazini, „Apolinaris”, 29 (1956) 50—53; „Theol. Studies”, 18 (1957) 312. Fr. Bogdan, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, V (1958) z. 1.
34. *Directoire des prêtres chargés des Religieuses*, [odtąd: Dir. d. prêtres], [praca kilkunastu znawców przedmiotu], Paris 1954, s. 364.
35. L. M. A. Anastasi OFM, *Manual de novicios y nuevos profesos*, Madryt 1954, s. 614.
36. *Actas del Congreso Internacional de Religiosos, Consejo de Sup. Mayores Religiosos*, Buenos Aires 1954, s. 876.
37. Fanfani, *Il diritto delle religiose*, Padova 1955. Rec.: wcześniejszego wydania: CpRM, 30 (1951) 104—105.
38. C. Sartori OFM, *Iurisprudentiae ecclesiasticae elementa — Manuale theoretico-practicum ad usum religiosorum pro negotiis in Curia Romana pertractandis*, Romae 1955³, s. 132.
39. B. Van Acken SJ, *Die Aufgaben der Novizenmeisterin*, Paderborn 1955, s. 196.
40. J. R. Sanabria SSJ, *Derecho de las Religiosas*, Mexico 1956, s. 781.
41. Ch. Fournier, *Doorbraak der Religiouzen Vorhut*, Antwerpen't Groeit 1956, s. 264.
42. Fanfani, *Catecismo del estado religioso*, Barcelona 1956, s. 208. Rec.: CaRM 36 (1957) 87.
43. Tenze, *Quienes son los religiosos*, Barcelona 1956, s. 168.
44. J. Bieker, *Die Kirche und die Ordensfrau*, Freiburg i. Br. 1957, s. 220.
45. *Actas del Congreso Nacional de Perfección y Apostolado* [z r. 1957], Madryt 1957, t. I, s. 1248 [do nabycia również w administracji CpRM w Rzymie].

46. A. Tabera, bp, OFM, *Derecho de los religiosos*, Romae 1957³, s. XV—701.

47. S. Malard, *Prisons du Ciel*, Paris 1957, s. 510 [rzecz o 28 żeńskich zgromadzeniach kontemplacyjnych].

48. E. Jombart SJ, *Memento de Droit canon à l'usage des clercs, religieux, religieuses et laïcs*, Paris 1958, s. 189. Rec.: „L'Ami du Clergé”, 18 X 1958 (nr 38) 532.

49. J. Fohl OSB, Komentarz ważniejszych decyzji św. Kongregacji dla Spraw Zakonnych, *L'Année Canonique*, IV, Paris 1957. Rec.: całego tomu: „L'Ami du Clergé”, 2 II 1958, (nr 1) s. 16.

50. A. Larraona OFM, Komentarz prawa zakonnego umieszczany regularnie w CpRM od r. 1939 do 1959 [kan. 575 nn.].

Oprócz wymienionych wyżej podręczników komentujących również prawo zakonne, z wyszczególnionych tu pozycji pod względem naukowym wybijają się dzieła umieszczone pod nr 7, 18, 21, 28, 33, 46 i 50. I tak traktat Muzarelliego uznał za doskonały sam Sekretarz Kongregacji dla Zakonników, Larraona (CpRM, 24 (1943) 346). Podręcznik De Carlo zdobył sobie od razu w świecie naukowym wielką powagę, toteż często powołują się nań np. autorzy artykułów umieszczonych w *DictDroitCan*. Dzieło Creusena, pomimo pewnych usterek wytkniętych przez X. Ochoa w CpRM, 30 (1951) 103—104, należy zaliczyć do pierwszorzędnych. Nic dziwnego, że zostało ono wydane nie tylko w języku francuskim, ale i w angielskim, niderlandzkim i hiszpańskim⁴. Gwarancją wysokiej wartości naukowej dzieła wydanego pod kierunkiem Larraony jest jego komentarz do konstytucji *Sponsa Christi*; wartości tej w niczym nie pomniejszają tacy współpracownicy, jak Tabera, Gutierrez czy inni znawcy prawa zakonnego. Obszerne, bo razem 1239 stron liczące dzieło ks. Goyeneche, dziekana wydziału prawa (Instytut Obojga Praw w Rzymie), konsultora Kongregacji dla Zakonników i wieloletniego współpracownika CpRM, jest zbiorem krótkich lecz doskonałych pod względem naukowym. *Consultationes* z dziedziny całego prawa zakonnego. Dzieła wreszcie dwu świetnych prawników — Tabery (dziś już biskupa) i Larraony, należą do najlepszych prac z zakresu prawa zakonnego. Szkoda tylko, że komentarz Larraony jest ogłaszany małymi „dawkami” na przestrzeni zbyt długiego czasu

³ Angielski przekład: L. Sheppard, *The Direction of Nuns*, Westminster, Maryland 1957, s. 259.

⁴ *Religiosos y religiosas segun la disciplina del Código Derecho Canónico*, Bilbao 1947, s. 313.

(od r. 1920!). Ileż to zmian w tak długim czasie zanotować musi prawnik!

Pod względem praktycznym należy wyróżnić zwłaszcza dzieła Van Ackena, Schaefera, Fanfaniego (pod nr 15), Bastiena, Escobara, Sartoriego i dzieło zbiorowe *Directoire des prêtres*. Spośród nich najobszerniejszym, bo liczącym 1288 stron, komentarem jest dzieło niemieckiego kapucyna Schaefera, stanowiące prawdziwą kopalnię jeśli nie wiedzy (pod względem naukowym można dzieło niejedno zarzucić), to w każdym razie wiadomości o prawie zakonnym.

III. PRACE POŚWIĘCONE SZCZEGÓŁOWYM SPRAWOM ZAKONNYM

1. Publikacje omawiające sprawy poszczególnych zakonów

a) Studia nad źródłami partykularnego prawa i nad ustrojem poszczególnych zakonów

α) Franciszkanie:

1. J. M. Pouy Marti OFM, *Bullarium Franciscanorum... Nova Series*, T. II (1455—1471), Ad Claras Aquas (Quarrachi) 1939, s. LVIII—915.

2. Felix a Mareto OFM^{Cap}, *Tavole dei Capitoli generali del Ordine dei FF. Minori Capuccini con molte notizie illustrative*, Parma 1940, s. 343.

3. Chiappini-Palozzolo OFM, *Annales Minorum* [kontynuacja Waddinga], Ad Clares Aquas 1941, s. XXXVIII—784.

4. Marianus a Neukirchen OFM^{Cap}, *De Capitulo generali in primo ordine Seraphico*, Roma 1952, s. XXXI—544, Rec.: CpRM, 32 (1953) 158.

5. E. Wagner, *Historia Constitutionum generalium OFM*, Romae 1954, s. 207. Rec.: CpRM, 34 (1955) 217.

6. P. Capobianco OFM, *Privilegia et facultates Ordinis Fratrum Minorum*, Romae 1956³.

7. Bernardino da Siena OFM^{Cap}, *Exposition de la Regola Franciscana teniendo en cuenta el Derecho común y particular de los FF. MM. Capuchinos*, [przekład z włoskiego], Salamanca 1956, s. XXI—496. Rec.: CpRM, 36 (1957) 174.

8. P. Capobianco, *Constitutiones generales Ordinis Fratrum Minorum*, Romae 1957, s. 489. Rec.: CpRM, 37 (1958) 96.

β) Inne zakony

9. P. De Chastoney, *Les Constitutions de l'Ordre des Jésuites. Leur genèse, leur contenu, leur esprit*, Paris 1941, s. 255.
10. M. Barvera SJ, *La Ratio Studiorum e la parte quarta delle Costituzioni della Campania di Gesù*, Padova 1942, s. VIII—247.
11. M. Zalba, SJ, *Les Constituciones de la Compania de Jesús en la historia del derecho de los religiosos*, „Razon y Fe”, 153 (1956) 109—128.
12. J. Beyer SJ, *Der Einfluss der Konstitutionen der Gesellschaft Jesu auf das moderne Ordensleben*, „Geist und Leben”, 29 (1956) i 30 (1957).
13. D. Pelanzer, *Die Tabula privilegiorum Ordinis Fratrum Praedicatorum des Franciscus Pipinus*, „Arch. Fratrum Praed.”, (1940) 222.
14. Halpeli-Dondaine OP, *Acta Capitulum provincialium provinciae Romanae (1243—1344)*, Romae 1941, s. XVIII+405.
15. *Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica*, t. XXIII, Romae 1951.
16. R. Creytens, *L'Instruction des novices dominicains...* „Arch. Fratrum Praed.”, 22 (1950) 114—193.
17. T. Leccisotti OSB, *Congregationis S. Iustitiae de Padua OSB ordinationes Capitulum generalium*, Pars I, vol. I, Abbazia Monte Cassino 1939, s. 169.
18. A. I. Schuster [kard.], *Note storiche sulla Regula Monachorum di S. Benedetto*, Torino 1945, s. XI+126.
19. Tenze, *La Regula Monachorum, Testo, Introduzione*, Torino 1945², s. VII+490. Rec.: CpRM, 25 (1944—1946) 157—158.
20. G. Arroyo OSB, *Sancti Benedicti Regula, Monastica cum concordantiis eiusdem*, Burgis in Hispania 1947, s. VII+617. Rec.: CpRM, 27 (1948) 288.
21. C. Bock OCR, *Les codifications du droit cistercien*, Westalla 1956, s. 216. Rec.: CpRM, 35 (1956) 309—310.
22. Ph. Hofmeister OSB, *Die Verfassung der Windesheimer Augustinerchorherren-Kongregation*, „Zschr. d. Savignystift., Kan. Abteil.”, 61 (1941) 165—270.
23. J. Fernandez-Martinez CM, *Exencion de las Hijas de la Caridad de San Vincente de Paúl*, „Revista Espan. d. Derecho can.”, 3 (1948) 1043—1095.
24. J. Fernandez-Martinez CM, *Extension del voto de pobreza en la Congregación de la Mission*, Romae 1940, s. XI—113.

b) Ważniejsze publikacje historyczne o poszczególnych zakonach

α) O zakonie franciszkańskim

1. De lorme OFM, *Fr. P. J. Olivi questio de voto regulam aliquam profitentis*, „Antonianum”, 16 (1941) 130—164.
2. P. Sevesi OFM, *L'Ordine dei Frati Minori, I (1209—1517)*, Milano 1942, s. XVI+314.
3. M. Blek, *De evolutione iuridica studiorum in ordine minorum*, Dubrovnik 1942, s. 111.
4. R. M. Huber OFMConv, *A Documented History of the Franciscan Order*, Washington-Milwaukee 1944, s. XXXIV+1028.
5. S. Brisola, *L'obbligo del Coro nelle Comunità del terz'Ordine Regolare di S. Francesco*, Romae 1949. Rec.: CpRM, 29 (1950) 139.
6. T. Graf, *Zur Entstehung des Kapuzinerordens, Quellenkritische Studien*, Alten 1939, s. XX+119.
7. M. De Poblatura OFMCap., *Historia Generalis Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum*, Romae 1947—1949, trzy części, Rec.: J. Fiałkowski, „Collect. Theol.”, 24 (1953) 198—207.
8. *Lexicon Capuccinorum*, Romae 1953; na wstępie bogata literatura o tym zakonie do 1950 r.

β). Inne zakony

9. J. Perez de Urbel OSB, *Historia de la Orden Benedictina*, Madryt 1941.
10. Ph. Schmitz OSB, *Histoire de l'ordre de Saint-Benoît*, Maredsous 1942—1948, I—IV.
11. S. Mayer OSB, *Die Benediktinische Konföderation. Quellen zur Geschichte und geltendem Recht der Benediktinischen Konföderationen*, Beuren 1957, s. 168.
12. J. Mann, *L'Ordre cistercien et son gouvernement au milieu de XIIIe siècle*, Paryż 1945.
13. T. Manteuffel, *Papiestwo i cystersi*, Warszawa 1955.
14. H. Rosa TJ, *Os jesuitas de sua origen aos nosos dias Vozes*, Rio de Janerio 1954, s. 478.
15. M. Quera, *San Ignacio legislador de la Compana Jesús*, „Estudios Eccles.”, 30 (1956) 363—390.
16. A. Walz OP, *Compendium Historiae Ordinis Praedicatorum*, Romae 1948², XXIV+733.
17. H. M. Feret, *Vie intellectuelle et vie scolaire dans l'Ordre des Prêcheurs*, Arch. Hist. Dominic., I, Paris 1946.

18. A. Pagnani, *Storia dei Benedittini Camaldolesi*, Sassoferato 1949, s. XIII+327.
19. Ch. Dereine, *L'élaboration de statut canonique des chanoines réguliers spécialement sous Urbain II*, „*Revue d'Hist. Ecclés.*”, 46 (1951) 534—564.
20. N. Backmund, O. Praem, *Monasticon Praemonstratense*, I—II, Straubing 1949—1952.
21. *Sacri candidi et canonici Ordinis Praem. Statuta Renovata*, 1947.
22. R. Cluny, *Les curés blancs*, Paris 1957, s. 156.
23. *Expositio histories particularis Congregationis SS Crucis et Passionis DNJC*, Augustae Taurinorum 1946, s. 519.
24. J. Gourdel, *Chartreux, Dictionn. de Spiritualité*. II, 1953, s. 705—776.
25. Brandsma Gabriek, *De Sainte Marie-Madeleine*, Carmes, l. c., 156—209.
26. OMB. de la Villéon, *La congrégation des Petites Soeurs de Pauvres*, Paris 1956, s. 285. Rec.: CpRM, 36 (1957) 84.
27. P. M. Tumlér, *Der Deutsche Orden im Werden Wachsen und Wirken...*, Wiedeń 1935.
28. S. Lenner SJ, *Natura e prerogative del sovrano militare Ordine Gerosolimitano di Malta*, „*La Civilita Catt.*”, 105 (1954) 15 nn.; 167 nn.; 422 nn.; 541 nn.; 639 nn.

c) Studia nad zakonami w poszczególnych krajach

1. D. Knowles, *The Monastic Order in England*, Cambridge 1940.
2. Tenze, *The Religious Orders in England*, New York 1948.
3. A. Urrutia OFM, *Familiae religiosae apud Anglicanos*, CpRM, 27 (1948) — 30 (1951).
4. *The Religious Orders and Congregations of Great Britain and Ireland*, Worcester 1949.
5. W. Hinnenbusch, *The Early English Friars Preechers*, Romae 1951, t. XV.
6. Fr. Viebock, *Die Frauenorden und Frauenkongregationen in Oesterreich*, Linz 1950, s. 149.
7. G. de Paris OFM, *Les Frères mineurs Capuccins en France*, Paris 1950.
8. P. Capkun OFM, *De organisatione curae pastoralis franciscanorum apud Croatorum gentes*, Sibenici 1940, s. XXVIII+295.
9. *Normae de paroeciis regendis provinciae Bosnae Argentinae*, Serajevo 1942.
10. J. Gallen, *La province de Dacie de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, Helsingfors 1946.
11. V. Giziunas OFM, *De Fratibus Minoribus (OFMConv.) in Lithuania usque ad definitivam introductionem Observantiae (OFM) 1245—1517*, Pars I, Romae 1950, s. XX+98.

12. J. Bar OFMConv, *Relationes inter religiosos et episcopum iuxta constitutiones Poloniarum synodorum usque ad 1420 an.*, Kraków 1940, s. 95. Rec.: Al. Petrani, „Aten. Kapł.", 48 (1948) 393—394.

13. Cz. C. Baran OFMConv, *Sprawy narodowościowe u Franciszkanów śląskich w XIII w.*, Warszawa 1954.

14. P. David, *Les bénédictins et l'ordre de Cluny dans la Pologne médiévale*, Paris 1939.

15. J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII—XIV wieku*, Lublin 1956, s. XXXVII+356.

16. Fr. Bogdan SAC, *Ze studiów nad egzempcją średniowiecznych zakonów w Polsce. O kanonikach regularnych*, „Polonia Sacra", 9 (1957), z. 1, s. 268—298; z. 2, s. 233—262. *O benedyktynach*, „Nasza Przeszłość", IX (1959).

2. Prace o poszczególnych zagadnieniach prawa zakonu

a) O powstaniu i rozwoju życia zakonnego

1. P. Luis OFM, *Status religiosus in V. Testamento adumbratus*, CpRM, 20 (1939) 249, nn.; 21 (1940) 41, nn.

2. Crescentius A Cartosio OFMCap, *De Virginibus in primaeva Ecclesia latina earumque obligationibus ad perfectionem*, Romae 1943.

3. R. Metz, *La consécration des Vierges dans l'Eglise Romaine*, Paris 1954, s. 501. Potężny ten traktat dyrektora Instytutu Prawa Kanonicznego w Strasburgu omawia nie tylko sprawę Dziewic Bogu poświęconych, ale w pewnych rozdziałach i sprawę zakonnice (np. 185—218).

4. J. Creusen SJ, *Les Instituts religieux à vœux simples, esquisse historique*, RevComRel, 15 (1941) 34, nn.

5. Ph. F. Mulhern, *The Early Dominican Laybrother*, Washington 1944.

6. R. Creytens, *Les convers des moniales dominicaines au moyen âge*, „Arch. Fratrum Praed.", XIX (1949) 5—48.

7. Marc-Bonnet, *Histoire des Ordres religieux. Colléction „Que sais-je?"*, Paris 1949, s. 136.

8. Th. Brockhaus, *Religious Who Are Known as Conversi*, Washington 1946.

9. J. Bonduelle OP, *Convers*, DictDroitCan, IV, 1949, 562—588.

10. Ael Gambari SMM, *Institutorum saecularium et Congregationem religiosarum evolutio comparata*, OpRM, 29 (1950) 224—280. Autor wykazuje jak Kongregacje zakon. torowały drogę Instytutom świeckim.

11. Marc-Bonnet, *Storia degli ordini religiosi*, Milano 1952, s. 140.

12. B. Morineau, *Les Congrégations religieuses d'hommes du XVIIe siècle à nos jours*, „Maria", III (1954) 337—378.

13. E. Bergh SJ, *Les Congrégations féminines de XIXe siècle*, „Maria” III (1954) 465—488.

14. J. Beyer, *Der Einfluss...* (patrz wyżej. s. 107, nr 12).

15. O. Rousseau, *Monachisme et vie religieuse*, Chevetogne 1957, s. 174. Rec.: CpRM, 36 (1957) 393.

W tych pracach uwidaczniają się m. in. etapy tej drogi, jaką stany doskonałości kroczyły od pierwotnego ascetyzmu poprzez różne formy życia zakonnego aż do Stowarzyszeń życia wspólnego i Instytutów świeckich.

b) Prace o wprowadzeniu do nauki prawa zakonnego

1. I. Zeiger SJ, *Historia Iuris Canonici, II, Historia Institutorum Canonorum*, Romae 1940.

2. B. Kurtscheid OFM, *Historia Iuris Canonici, Historia Institutorum... usque ad Gratianum*, Romae 1951, s. 180, nn.

3. W. Plöchl, *Geschichte des Kirchenrechts, Bd. 1, Das Recht des erstenn christl. Jahrtausends*, Wien-München 1953, s. 177, nn; 340, nn.

4. P. Gunter, *Les premières origines du droit religieux*, W: *Strena Seminarii Maioris Metropolitanii Platensis...*, La Plata 1947.

5. M. Sinopoli, *Introduzione allo studio del diritto monastico*, EphIurCan, 6 (1950) — 7 (1951).

Autor w swym obszernym i wnikliwym studium patrzy na prawo zakonne jako na zjawisko zespalające poszczególnych ludzi, jako że w życiu zakonnym widoczne są nie tylko pierwiastki ascetyczno-mistyczne ale i pierwiastki społeczne. Stąd wcześniej powstał cenobityzm, a dziś mamy blisko 900 zakonnych organizacji na prawach papieskich z blisko 800 tysiącami członków. Łącznikiem ich jest posłuszeństwo i reguła (cz. I). W cz. II uwzględnia autor stosunek prawa zakonnego do prawa kościelnego i państwowego. O ile zakonne prawo podlega w pełni kościelnemu, jako że naczelnym przełożonym jest sam Papież, o tyle nie może ono obejmować przepisów prawa państwowego, które często są zakonnemu wrogie.⁵ W cz. III autor przeprowadza głębokie studia nad stosunkiem reguły do konstytucji zakonnych.

Rozwojowi nauki prawa zakonnego i samego prawa od wieku XIV poświęcona jest obszerna praca benedyktyna:

R. Lemoine, *Le Droit des Religieux du Concile de Trent aux Instituts séculiers*, Paris 1956, s. 631. Rec.: napisał ks. X. Ochoa, CpRM, 35 (1956) 314—315.

⁵ Przy tej sposobności warto tu podać pracę o sprawach zakonnych w konkordatach: A. Cairoli, *De religiosis iuxta concordata recentia*, EphIurCan, 7 (1951) 9—63 i 182—213.

c) O naturze stanu zakonnego

Temat ten w omawianym okresie szczególnie żywo zajmował kanonistów:

1. A. Schwientek OFM, *De communitatis religiosae natura*, CpRM, 20 (1939), 21 (1940).
2. R. Molitor OSB, *Orden und Kloster als kirchliche Persona Moralis*, 1939, s. 106.
3. G. Olivero, *La posizione giuridica delle Congregazioni di diritto diocesano nell'ordinamento italiano*, Milano 1939.
4. O. Lottin OSB, *Considération sur l'état religieux et la vie bénédictine*, Paris 1941, s. 97, 1946³, s. 105.
5. P. Joliot, *La condition juridique du religieux à travers l'histoire*, Bordeaux 1942.
6. G. Schmieder SJ, *La posizione delle Associazioni religiose nel Diritto Sovietico*, Collana Sirio (wyd. między 1945—1950), s. 384, Rec.: CpRM, 29 (1950) 311—312.
7. S. C., *De natura iuridica status religiosi*, CpRM, 25 (1944—1946) 57—72,
8. E. Gambari, *De évolutione historico-iuridica Congregationum religiosarum*, Romae 1945.
9. J. Creusen, *De iuridica status religiosi evolutione*, Romae 1948².
10. A. Scheuermann OFM, *Die Rechtspersönlichkeit religiöser Orden und Genossenschaften im kanonischen und deutschen Recht, W: Beiträge zur Rechtsforschung von E. Wolf*, Berlin-Tübingen 1950.
11. A. Larraona OFM, *Evolutio interna statuum perfectionis* [rzecz podana według wykładów Larraony w Acta Congr. IV (1950) 263—293].
12. A. Gutierrez OFM, *Doctrina generalis theologica et iuridica de statu perfectionis evangelicae et comparatio inter eiusdem diversos gradus ab Ecclesia iuridice ordinatos*, CpRM, 29 (1950) 61—120.
13. Tenże, *Instituta saecularia ut status recognitus perfectionis*, Acta Congr. II (1950) 234—279. Jest to przedruk poprzedniej pracy z niewielkimi uzupełnieniami.
14. A. Ayala, *Diferencia entre el estado seglar y el religioso*, Madryt 1951, s. 279.
15. C. Lauwers SMA, *Societates sine votis et status canonicus perfectionis*, EphTheolLov, 28 (1952) 59—89; 215—237 i osobna publikacja w „Publications Univers. de Louvain”, 1952, Rec.: CpRM 35 (1954) 373—374.
16. G. Lesage OMI, *L'accession des Congrégations à l'état religieux canonique*, Ottava-Ontario 1952, s. 240. Rec.: CpRM 34 (1955) 222.
17. A. Stillhart, *Die Rechtspersönlichkeit der klösterlichen Verbandsformen nach Kanonischen und Schweizerischen Recht*, Freiburg in Schweiz 1953, s. XVII+241. Rec.: CpRM, 33 (1954) 374.
18. R. Naz, *Etat religieux*, DictDroitCan, V, 1953, 471—477.

19. A. Duval OP, *Les grandes lignes du développement historique de l'état religieux féminin*, Dir. d. prêtres, s. 29—69.

20. Cytowany wyżej s. 111 Lemoine, zwłaszcza s. 502—545.

21. W. Bertrams, *De publicitate iuridica statuum perfectionis Ecclesiae*, „Period. de re can. lit. et mor.”, 47 (1958) 115—165.

Wiele ciekawych spostrzeżeń znajdujemy w tych publikacjach. Warto tu wspomnieć choćby o pasjonującej dyskusji, jaka wywiązała się między podanymi autorami po ukazaniu się konst. *Provida Mater*, zwłaszcza na temat stosunku, jaki zachodzi pomiędzy stanami doskonałości w ogóle a stanem zakonnym w szczególności. Rzeczona konstytucja zaliczyła do uznanych prawnie stanów doskonałości nie tylko Stowarzyszenie życia wspólnego, ale również i Instytuty świeckie. Czy jest to jednoznaczne z zaliczeniem wspomnianych organizacji religijnych do publicznych stanów w Kościele, a członków tych organizacji do zakonników czy raczej do osób świeckich?

Na to pytanie odpowiadają wielkie autorytety w dziedzinie prawa zakonnego Larraona i Gutierrez (CpRM, 1949 i 1950), że Stowarzyszenia życia wspólnego choć z natury rzeczy nie należą do publicznego stanu w Kościele, z pozytywnej woli Kościoła zostały jednak doń zaliczone (zob. np. CpRM, 1950, 106—107). Dlatego też i członkowie tych Stowarzyszeń mają być przyrównywani do zakonników a nie do osób świeckich. Instytuty natomiast świeckie, choć są prawnie uznanym stanem w Kościele, owszem, choć pod względem teologicznym mogą być zaliczane do zakonów, to jednak stanem ani kanonicznym, ani publicznym uznane być nie mogą (w obecnym stanie rzeczy), a co najwyżej, mogą uchodzić za stan kościelny pół-publiczny (tamże, 111).

Przeciw temu stanowisku wystąpił z większą może śmiałością niż racją w 1952 r. ks. Karol Lauwers, usiłując dowieść, że Stowarzyszenia i Instytuty podobnie jak zakony należą do publicznego stanu kanonicznego (w tej sprawie opierał się na zdaniu Creusena, Jombarta, Carpentiera, Bergha, i in.), a członkowie mają być zaliczeni nie do laików lecz do zakonników (EphTheolLov, 1952, 22, nn.). Odpowiedział mu m. in. G. Escudero w r. 1953 w CpRM, wykazując wadliwość argumentu z powagą i dowodząc, że w naturze Instytutu bardziej odpowiada nieprzyznanie charakteru publicznego; zaś zaliczanie Instytutów do stanu zakonnego i przyrównywanie członków do zakonników jest po prostu grubym błędem. Podobnie sprawę stawia wspomniany wyżej Lemoine, idąc za Larraon'ą, Creusenem i Delchardem (s. 523). Przyjąć zatem trzeba, że członkowie przez wcielenie do Instytutu nie zmieniają swego stanu kościelnego; jeśli więc są

laikami, podlegają prawu o laikach; jeśli duchownymi — prawu dla duchownych. (CpRM, 1950, 113).

W roku 1958 W. Bertrams omawiając różnice między prawem publicznym i prywatnym, zaliczył Instytuty do prawno-publicznego stanu w Kościele. Twierdzi on, że im w większym stopniu jakieś zrzeszenie religijne wprowadza u siebie życie wspólne, tym ściślej wiąże się i zespala z Kościołem, i tym większą cieszy się miarą prawno-publicznego stanu w Kościele. Nie tu miejsce oceniać krytycznie przedstawione powyżej poglądy. Wydaje się jednak, że publiczność stanu w Kościele jest czymś podzielonym, i że podobnie, jak Stowarzyszenia zostały zaliczone przez Kościół do stanu publicznego, tak i Instytuty świeckie, choć nie należą do stanu zakonnego, w pewnej mierze partycypują jednak w publiczności stanów doskonałości.

d) O zakładaniu zakonów i jednostek im podległych

O ile naturą stanu zakonnego interesowało się wielu badaczy, to sprawą erekcji zakonów, prowincji czy domów zakonnych, zajmowało się — poza podręcznikami — zaledwie paru autorów:

1. P. Fedele, *Sulla personalita giuridica dei singoli enti ecclesiastici*, „Archivo di diritto eccl.”, (1939) 253 nn.

2. D. G. Oesterle OSB, *Fundatores Ordinum et Congregationum religiosarum quinam sint*, OpRM, 27 (1948) 75—89.

3. B. J. Flanagan, *The Canonical Erection of Religious Houses*, 1943, s. X+137.

4. AEL. Gambari SMM, *De Monasteriorum foederatione*, Acta Congr. IV (1950) 205—250.

5. G. M. Grisebois OFM, *De natura iuridica domus religiose*, Romae 1953, s. XVII+87.

6. Ph. Hofmeister OSB, *Die neuen Föderationem der Nonnenklöster*, „Theologie und Glaube”, 43 (1953) 241—265.

7. A. Gaffigan, *Residence of Religious*, 1954.

8. Ph. Hofmeister, *Die Bestellung des Assistens Religiosus für die Föderationen der Nonnenklöster und ihre Bedeutung für die männlichen Ordensverbände*, „Archiv f. kath. K-Recht”, 127 (1955—1956) 68—86.

9. E. Jombart SJ, *Maison Religieuse*, DictDroitCan, VI, 1957, 669—708.

10. Agathangelus Bocket OFMCap, *L'union extinctive d'une congrégation religieuse avec une autre*, „L'Année Canonique”, IV (1957).

e) O zarządzie w zakonach

Problem zarządu zakonnego cieszył się w kanonistyce wielkim zainteresowaniem.

α) Na temat zarządu wewnętrznego⁶ pisano przede wszystkim o przełożonych, o naturze ich władzy i o innych sprawach związanych z rządzeniem.

Przełożeni:

1. P. Capobianco OFM, *De iuridica officii ministri provincialis natura*, *Analecta O. F. M.*, 61 (1942) 67—72.
2. P. M. J. Clancy OP, *The Local Religious Superior*, 1943, s. X+22.
3. Th. J. Bowe, *Religious Superioresses*, 1946, s. V+191.
4. R. W. O'Brien OCarm., *The Provincial Superior in Religious Order of Men*, 1947, s. X+294. Rec.: *EphluCan*, 5 (1949) 460.
5. F. X. Ronsin, *Pour mieux gouverner*, Paris 1948².
6. *Directoire des Supérieures* [zbior.], Paris 1948.
7. E. Heston, *Some Aspect of Government in Religious Communities*, „*The Jurist*”, 10 (1950) 35—51.
8. I. M. Tru'O'Nagcao Dai OP, *De Vicario Delegato*, Hong Kong 1950, s. X+86.
9. *Superiori secondo il Cuore di Dio* [zbior.], 1951.
10. *Per meglio governare* [zbior.], Alba 1952.
11. *Gobernar... Amado*, Barcelona 1952.
12. *Gouverner c'est aimer*, Paris 1952.
13. J. Schroll, *Begrif und Rechtsstellung des „Superior Maior“ eines exemten priesterlichen Ordensverbandes*, Essen 1952, s. 34.
14. P. Wesemann, *Die Anfänge des Amtes der Generaloberin*, München 1954, s. XX+240.
15. R. McGrath OMI, *The Local Superior in Non-exempt Clerical Congregations*, 1954, s. VIII+123.
16. Maria Eug. A Jesu Infante OCD, *Le visiteur canonique*, *Dir. d. prêtres*, s. 215—236.
17. J. Di Mattia, *De praelatis inferioribus in religione clericali exempta*, „*Apolinaris*”, 28 (1855) 104—127.
18. J. M. Grajewski, *The Supreme Moderator of Clerical Exempt Religious Institutes*, 1957, XIV+180. Dzieło to jest dopełnieniem prac McGratha, Clancy'ego i O'Brien'a. Rec.: N. Hilling, *Archiv f. kath. K-Recht*, 1928 (1957—1958) 297—298.
19. M. Plasschaert, *De origine officii superioris provincialis*, *EphTheLov*, 34 (1958) 330—356.

⁶ O zarządzie zewnętrznym brak osobnych publikacyj poza dziełami, które omawiają stosunek zakonników do biskupów. Jest jedna praca o kard.-protektorze: Bernardinus a Siena OFMCap, *Il Cardinale Protettore negli Instituti religiosi specialmente negli Ordini Francescani*, Firenze 1940. Rec.: *CpRM*, 22 (1941) 273.

W omawianym okresie ukazały się też znakomite rozprawy i opracowania o naturze władzy przełożonych zakonnych:

1. Victor a Jesu-Maria OCD, *De iurisdictionis acceptione in iure ecclesiastico*, Romae 1940, XX+244. Rec.: OpRM, 23 (1942) 154—155.
2. D. G. Oesterle, *De potestate superiorum in religionibus clericalibus exemptis*, CpRM, 24 (1943) 228, nn.; 25 (1944—1946) 35 nn.
3. G. Kindt CSSR, *De potestate dominativa in Religione*, Bruges-Parma-Romae 1945, s. XXXVIII+363. Rec. V. Alt, *De potest. Magistri spir.* (patrz zaraz niżej), 144—145; E. Fogliasso, *Introd.* (patrz niżej przywileje) 48—50; EphIurCan. 5 (1949) 253—254.
4. V. Alt OFMCap, *De potestate Magistri spiritualis ad normam can. 588*, Romae 1949, s. VIII+165. Rec.: OpRM, 29 (1950) 142.
5. A. Simon, *Guidance of Religious*, [przekł. z dzieła pod tyt. *Ordensleitung*], S. Louis 1950.
6. A. Delchard, *Le pouvoir dominatif dans les Instituts religieux*, RevComRel, 1952—1953.
7. J. Bonduelle OP, *Le pouvoir „dominatif” des supérieurs religieux*, „La Vie Spirituelle”, Suppl., nr 29 (1953) 299—339.
8. J. Fuertes CMF, *De potestate dominativa in religionibus non exemptis*, CpRM, 32 (1953) 198—209; 274—279; 341—346.
9. L. Colin CSSR, *Die Ordensoberrn*, Kavelaer 1956, s. 281. Rec.: CprM, 37 (1958) 96. Przekł. włoski: Marietti, Torino 1956, s. 209.
10. L. Bender OP, *Potestas ordinaria et delegata — Commentarius in canones 196—20*, Rzym-Paryż-Tournai-Nowy York 1957, s. VII+207. Rec.: „Theol. prakt. Quartalschr.”, 1958, zesz. 1, 161. Wiele twierdzeń budzi zastrzeżenia.

Na temat władzy tzw. dominatywnej⁷ rozgorzał między znawcami przedmiotu długotrwały spór, który i dziś jeszcze nie jest całkowicie zamknięty. Kanoniści, nawet pokodeksowi zwykli byli przeciwstawiać władzę dominatywną, jurysdykcji. Ponieważ zaś ta ma charakter publiczny, tamtą uważano za prywatną i stawiano na jednej płaszczyźnie z władzą domową. Podnosiły się jednak głosy (np. ze strony Cavagnis'a czy Maroto) podające w wątpliwość twierdzenie, jakoby władzą publiczną była jedynie jurysdykcja. Na międzynarodowym Kongresie prawników w roku 1934 Larraona (a również Creusen, choć w oparciu o inne racje) wysuwał tezę, że prócz prywatnej władzy dominatywnej w prawie kościelnym należy przyjąć i władzę dominatywną publiczną. Podtrzymywali to twierdzenie i inni prawnicy, jak w roku 1943 znany Ciproto, a w 1949 bardzo uzdolniony uczeń Lar-

⁷ Polski wyraz „władza zwierzchnia” jest terminem dwuznacznym.

raony — Emil Fogliasso (*Introductio in disciplinam vigentem...*, 6, nn.; 48, nn.).

W 1945 roku ukazała się obszerna i bardzo ciekawa praca redemptorysty Gerarda Kindta, który atakując stanowisko Larraony, przy pomocy całego aparatu naukowego usiłował dowieść, że władza dominatywna w zakonie ma charakter wyłącznie prywatny; za to wprowadził prócz władzy jurysdykcji, władzę nazwaną przez się społeczną, lub zwierzchności (*potestas socialis vel superioritatis*). Krytyka jednak nie uznała tego ataku za udany. Odpowiedział Kindtowi krótko lecz bardzo wnikliwie wspomniany Fogliasso (l. c. 49—50), a niemniej głęboko. P. Fedele (EphJurCan, 1949). Gruntowną i obszerną odprawę dał mu już po słynnym orzeczeniu Interpr. Komisji Kodeksowej z 26 III 1952⁸ E. Fuertes w CpRM (1953). Autor ten wychodzi ze stwierdzenia, że w zakonie nawet niewyjętym przełożeni, choć nie mają jurysdykcji, posiadają jednak władzę publiczną, gdyż przyjmują i zwalniają kandydatów (więc wcielają i usuwają ze stanu kanonicznego prawno-publicznego), przyjmują w imieniu Kościoła ich publiczne śluby. Kan. 618 zabrania Ordynariuszowi miejscowemu mieszać się do wielu spraw i tych zakonów. Przełożeni mają czuwać nad sprawami wiary i obyczajów swych podwładnych — a to nie jest przecież czymś czysto prywatnym. Zakon może posiadać dobra doczesne, a te według kan. 1497 należą do dóbr kościelnych. Te i tym podobne uprawnienia nie dadzą się wytłumaczyć li-tylko prywatną władzą (a władza nazwana przez Kindta społeczną jest tworem sztucznym i zbędnym). Dlatego dziś dość powszechnie przyznaje się władzę dominatywną publiczną nawet przełożonym w klasztorach żeńskich.⁹

A w pozostałych organizacjach zaliczanych do stanów doskonałości? Czy zdolne są one do publicznej władzy dominatywnej? Odpowiedź w pewnej mierze zależna jest od tego, co przyjmie się za podstawę władzy dominatywnej. W tej sprawie zdania są podzielone. Jedni (Michiels, Coronata, Kindt, Alt) za podstawę tej władzy uznają ślub posłuszeństwa. Drudzy (Vermeersch, Van Hove, Rauss) oddanie się w ręce przełożonych przez profesję zakonną. Inni jak Larraona, Goyeneche, Rothoff, fakt, że władzę

⁸ Według tego orzeczenia pewne kanony dotyczące władzy jurysdykcji stosować można i do władzy dominatywnej. AAS, 44 (1952) 497.

⁹ Tak np. Creusen (przeciw Vermeerschowi, *Epitome Juris Canonici*, I, nr 619), Sartori, Lemoine, McGrath, Clancy. Przeciw- nego zdania jest np. Bender, op. cit., s. 7, a w ciągu dalszym G. Kindt, „La Vie Spirituelle”, 26 (1953) 340—346.

piastuje się i spełnia w zatwierdzonej przez Kościół społeczności. Wydaje się, że to ostatnie zdanie zasługuje na największe uznanie; w każdym razie pierwsze musi odpaść z uwagi, że w Stowarzyszeniach nie ma ślubów publicznych. Przyjąć więc należy, że i Stowarzyszenia taką władzę posiadają. W Instytutach świeckich sprawa nie przedstawia się wyraźnie, ale przynajmniej w wypadku uznania ich za twory prawnopubliczne władzę tę należy im przyznać.

Pozostałe sprawy związane z władzą zakonników omawiają następujące prace:

1. A. Parsons OFM^{Cap}, *Canonical Elections*, 1939, s. XII+236.
2. C. Delgado OFM, *De relationibus inter parochum religiosum et eius superiores regulares*, Romae 1940, s. XV+140. Rec.: CpRM, 23 (1942) 156—157.
3. A. A. Esswein, *The Extrajudicial Coercitive Power of Ecclesiastical Superiors*, 1941, s. X+137.
4. Ph. Hofmeister, *Die Vergehen der Exemten Ordensleute ausserhalb ihres Klosters*, „Archiv f. kath. K-Recht“, 121 (1941) 192—220.
5. A. Schönegger, *Can. 105 n. 1 interpretatio et interpretes*, „Periodica de re can. lit. et mor.“, 31 (1942) 119—140.
6. M. J. Keene OSB, *Religious Ordinaries and Canon 198*, 1942, s. XII+157.
7. G. Lewis OP, *Chapters in Religious Institutes*, 1943, XII+169.
8. A. Ledwolorz, *Illegitimität und Irregularität als Hindernisse für Bestellung zu bestimmten Obernämtern in klösterliche Genossenschaften*, EphIurCan, 2 (1946) 250—267.
9. Al. Petrani, *Zasada większości w prawie kanonicznym*, Lublin 1947, s. XXVII+220, zwłaszcza s. 141—185.
10. Ph. Hofmeister, *Vom Strafverfahren bei den Ordensleuten*, „Archiv f. kath. K-Recht“, 1949—1950, 24—78.
11. Fr. Gonzales OSA, *De Parocho religioso eisque Superiore locali*, 1950, s. 203. Rec.: OpRM, 31 (1952) 323—324.
12. L. V. Cappiello OFM, *De Ordinariorum dispensandi facultate ad normam can. 81 synopsis historica et commentarium*, 1952, s. 150.
13. P. Chang, *De relationibus iuridicis inter Superiores regulares et Moniales exemptas ipsis subditas*, Regensburg 1953, s. VIII+75. Rec.: CpRM, 34 (1955) 108.
14. J. Jassmeier, *Des Mitbestimmungsrecht der Untergebenen in den älteren Männerordensverbänden*, München 1954, s. VII+277 (w ramach Münchener Theol. Studien). Rec.: EphIurCan, 9 (1955) 310.
15. D. G. Oesterle, *Die voto in Capitulo historice considerato*, Mon. Eccl., 80 (1955) 492—510; tamże 81 (1956) 63—102. Resztę zob. niżej, między pozycjami o mistrzach nowicjatów.

β) Jeszcze liczniejsze studia mamy do zanotowania w sprawie stosunków między zakonami a ordynariuszami miejscowymi:

1. Wł. Stawinoga CM, *Ordynariusz miejscowy, władza Ordynariusza miejscowego nad zakonami i zgromadzeniami zakonnymi*, Kraków 1939.
2. T. Fr. Reelly CSSR, *The Visitatio of Religious*, 1939, s. IV+195. Rec.: Op. RM, 22 (1941) 107.
3. G. A. Gallik, *The Rights and Duties of Bishops regarding Diocesan Sisterhoods*, Romae 1939, IX+141.
4. K. Karin, *O parafiach i proboszczach zakonnych*, Zagrzeb 1939.
5. *De iure Ordinarii loci exigendi a regularibus rationem administrationis bonorum temporalium. De iure Ordinarii loci visitandi regulares*, Romae 1940, s. 51—54.
6. C. Delgado OFM, *De relationibus...* [patrz wyżej].
7. A. Gutierrez CFM, *De gradibus libertatis et subiectionis religiosorum respectu Ordinarii loci*, CpRM, 22 (1941) 28, 83, 133, 213, 305; 23 (1942) 30, 113.
8. B. Fr. Farrel, *The Rights and Duties of the Local Ordinary regarding Congregations of Women Religious of Pontifical Approval*, 1941, s. VI+169.
9. F. B. Cagnasso OP, *De potestate Ordinarii loci in vicarios paroeciales nec non in temporalia bona paroeciae religiosae*, „*Angelicum*”, 18 (1941) 36—100.
10. Ph. Hofmeister OSB, *Die Vergehen...* [patrz wyżej].
11. J. Stenger, *Canonical Episcopal Visitation of Religious Communities*, „*The Jurist*”, 2 (1942) Suppl.
12. F. Muzzarelli SSP, *De Ordinarii loci potestate in congregationes iuris dioecesani*, „*Pastor Bonus*”, 6 (1942) 393—406; 442—451.
13. L. Laprat, *Commende*, *DicDroitCan*, III (1942) 1029—1085.
14. A. Devroye CJ, *De immunitate congregationis iuris pontificii non exemptae ab Ordinarii loci iurisdictione*, *EphTheolLovan.*, 12 (1946) 154—173.
15. D. G. Oesterle OSB, *De ratione circa administrationem parochiarum domui religiosae pleno iure incorporatarum Ordinario loci reddenda*, „*Il Diritto Eccl.*”, 57 (1946) 176—191.
16. J. P. Llamazares, *Clerigos y Monjes*, Casador 1947, s. 168.
17. A. Scheuermann OFM, *Der Bischof als Ordensoerer oberer*, W: *Episcopus. Festschrift für Kardinal Faulhaber*, Regensburg 1949.
18. A. Baraniak, *Quere religieux*, *DictDroitCan*, IV (1949) 941—962.
19. St. Quinn MSSST, *Relation of the Local Ordinary to Religious of Diocesan Approval*, 1950.
20. Fr. Gonzales, *De Parocho relig...*, [patrz wyżej].
21. J. Fernandez i P. Mondreganes, *Relationes iuridicae... inter vitam religiosam et ministeria paroecialia et missionalia*, (II), *Acta Congr.* III (1950) 228—263.

22. Maria-Eug. a Jesu Infante, *Le visiteur canonique*, *Dir. des Prêtres*, 215—236.
23. Le Terrier, *Rôle de l'aumonier ou chapelain*, tamże, s. 139—158.
24. J. Comyns CSSR, *The Relation of the Religious Pastor to the Local Ordinary*, „*The Jurist*”, 15 (1955) 186—204.
25. M. Dlouhy OSB, *The Ordination of Exempt Religious*, 1955, s. IX+146.
26. A. Gutierrez, *De Cappelanis militum religiosis*, *CpRM*, 34 (1955) 65—80.
27. Erkhart-Kotzold, *Ordensvertrag nebst Begründung, vorgelegt von der Arbeitsgemeinschaft der westfälischen Ordensgenossenschaften*, Paderborn 1955.
28. A. Fehringer SAC, *Klöster in nichteigenen Anstalten*, Paderborn 1956, s. 59. Rec.: „*Collectanea Franciscana*”, (1957) 108; *CpRM*, 36 (1957) 87.
29. G. Müller, *Zum Recht des Ordensvertrages*, Paderborn 1956. Eine Untersuchung über die Rechtsverhältnisse der Krankenpflegenden Orden zu den nicht in ihren Eigentum stehenden Krankenhäuser, Veröffentlichungen der Arbeitsgemeinschaft Westfälischer Ordensgenossenschaften, Nr 64; Rec.: *CpRM*, 36 (1957) 87.
30. P. Tocanel, *De facultate Ordinarii loci prohibendi divina officia in oratoris Religiosorum*, Romae 1956, drukowane wprzód w „*Apolinaris*”, (1955) i (1956). Rec.: *CpRM* 36, (1957) 91; „*Rivista Espan. d. Derecho can.*”, 12 (1957) 773.
31. J. White, *Episcopal Visitation of Religious Foundations*, „*The Jurist*”, 17 (1957) 41—58 — praktyczne wskazówki co do przeprowadzania wizytacji.
32. E. Nebreda CMF, *De loci Ordinarios iuribus circa pia legata donationesve tum religiosis tum eorum ecclesiis etiam paroecialibus facta*, Romae 1957, s. 84.
33. A. Krimmel, *Die Rechtsstellung der ausserhalb ihres Verbands lebenden Ordensleute*, Paderborn 1957, s. 215. Rec.: *CpRM* 36 (1957) 258; Hillin, „*Archiv f. kath. K-Recht*”, 128 (1957—1958) 285—286; „*Theol.-prakt. Quartalschr.*”, 106 1958 162.
34. *Apostolat* [zbior.], Paris 1957, s. 240; pisze tam 11 rzeczoznawców o apostołstwie zakonnic pod różnym kątem widzenia. Rec.: *OpRM*, 39 (1958) 214—215.
35. Ch. Henry, *Canonical Relations between Bishops and Abbots...*, 1957.
36. R. C u v a, *De iuricis relationibus inter Ordinarios locales et Religiones exemptas ad cultum quod attinet*, Torino 1958, s. 87; Rec.: „*Rivista Espan. De Derecho can.*”, 12 (1957) 196—197; Zob. też niżej, o przywileju egzempcji.
- γ) Nie brak wreszcie prac omawiających stosunek zakonników do władz misyjnych:

1. S. Mazarei, Mill Hill, *De Missionum institutione ac de relationibus inter Superiores Missionum et Superiore Religiosos*, Romae 1940, s. XXVIII+338.

2. Fernandez Martinez CM, *Extension del voto de pobreza en la Congregacion de la mision*, Romae 1940, s. XI+113.

3. S. Locuang, *De iure peregrino missionario in Sinis*, Romae 1944.

4. I. Ting Pong Lee CMF, *De iure missionario in Concilio Vaticano*, CpRM, 25 (1944—1946) 105—137. Znajduje się tam wiele uwag i o stosunku misjonarzy do przełożonych misyjnych.

5. X. M. Paventi, *De iurisdictione S. Congregationis de Propaganda Fide in Religiosos*, EphemJurCan, 2 (1946) 269—281.

6. V. Bartocetti, *Ius constitutionale Missionum*, Torino 1947.

7. J. Werquin CICM, *De iure missionario universali eiusque fontibus cognoscendi post Codicem Iuris Canonici*, OpRM, 26 (1947) 120—157.

8. X. M. Paventi, *La Chiesa Missionaria*, t. I—II, Romae 1949—1950.

9. Pius de Mondregantes OFMCap, *Manual di Missiologia*, Torino 1950, s. 724. Rec.: CpRM, 29 (1950) 313.

10. Al. Mulders, *Inleiding to de Missiewetenschap*, Bussum 1950², s. 267. Rec.: CpRM, 31 (1952) 200.

11. J. Fernandez i P. Mondreganes, *Relationes iuriricae...* [patrz wyżej].

12. G. J. Lafontaine, *Relations canoniques entre le Missionnaire et les Supérieurs*, 1951.

13. I. Fuertes CMF, *Clerici et hierarchia regiminis in iure missionario*, CpRM, 30 (1951) 324—342.

disquisitio historico-iuridica, CpRM, w roczn. 1956, i osobno, Romae 1957, s. XII+64.

14. C. Sartori OFM, *Iuris missionarii elementa*, Roma 1951, s. 160.

15. X. M. Paventi, *Breviarium Iuris Missionalis*, Romae 1952, s. 294.

16. V. Chen-Taò Che, *De regimine interno in iure missionali disquisitio historico-iuridica*, CpRM, w roczn. 1956, i osobno, Romae 1957, s. XII+64.

17. I. Ting Pong Lee CMF, *Disciplina religiosa et apostolatus in missionibus*, CpRM, 36 (1957) 365—370; 37 (1958) 80—88; 194—203. Resztę literatury można znaleźć u Sartoriego, t. I, s. 22, Paventiego, *La Chiesa Miss.*, 13—38, a w wydawnictwie zapoczątkowanym przez Streita a kontynuowanym przez Dondingera OMI, *Bibliotheca Missionum*, Freiburg i. Br.; w 1955 roku zbiór liczył już 21 wielkich tomów niewyczerpanej wiedzy o piśmiennictwie misyjnym również prawno-zakonnym.

f) Władza zakresu wewnętrznego: spowiednicy i kierownicy duchowni

α) W okresie sprawozdawczym napisano o spowiednikach zakonnych mnóstwo drobniejszych spostrzeżeń czy rozstrzygnięć:

Tak np. Goyaneche, w swych *Quaestiones*, poświęcił różnym *Consultationes* aż 57 stron I 190—247. Z prac obszerniejszych należy wyszczególnić następujące:

1. K. Haungs, *Gesetzliche Bestimmungen des Codex iuris canonici über die Confessio Religiosarum*, Karlsruhe 1940.

2. H. Schimperna, *De regularium iurisdictione ad confessiones saecularium audiendas*, Isola dei Liri 1940, s. XII+106.

3. M. A. McCartney OFM, *Faculties of Regulars Confessors*, 1949, s. XII+164.

4. Baechler, *Les confesseurs ordinaires et extraordinaires de religieuses*, *Dir. d. Prêtres*, s. 159—185.

5. Najważniejsze jednak studium omawiające całokształt spraw związanych ze spowiedzią zakonników zawdzięczamy niemieckiemu benedyktynowi Ph. Hofmeisterowi: *Das Beichtrecht der männlichen und weiblichen Ordensleute*, München 1954, s. 177. Rec.: OpRM, 34 (1955) 109; EphIurCan, 11 (1955) 310—311.

β) Sprawa kierownictwa duchownego w zakonach została wszechstronnie omówiona. Oto ważniejsze pozycje:

1. E. Crawford, *The spiritual direction of Sisters*, „The Eccl. Rev.”, 104 (1941) 24—45.

2. Ehl-Creusen, *Direction spirituelle des religieuses*, Bruxelles-Paris 1948². Dzieło to zostało wydane w języku włoskim w 1955 roku oraz w języku polskim pt.: *Duszpasterstwo zakonne*, tłum. ks. J. Nowicki, Lublin 1959, s. 300. Rec.: CpRM, 35 (1956) 118.

3. F. N. Korth SJ, *The Evolution of „Manifestation of Conscience” in Religious Rules*, Romae 1949.

4. P. Parente, *Spiritual Direction*, St. Meinrad Indiana 1950.

5. Fr. Huysmans CSSR, *La manifestation de Conscience en Religion d'après le can. 530*, Louvain 1953, s. XVII+131.

6. *Direction spirituelle*, W: „Dict. de Spiritualité”, fasc. 21—22 (1955—1956) 1002—1214. art. zbior.

7. A. Gutierrez, *De manifestatione conscientiae et direttore spirituali in religione*, OpRM, 34 (1955) 153—174. Artykuł ten napisany przez dobrego znawcę prawa zakonnego jest oparty głównie na pracy Huysmansa.

g) O majątku zakonnym i zarządzaniu nim

Na ten temat prócz drobniejszych przyczynków ukazało się kilka poważniejszych studiów.

1. Anonimowa broszura podana wyżej, e. β) 5.
2. Th. Kealy, *Dowry of Women Religious*, 1941, s. IX—1952.
3. R. E. Kowalski OFM, *Sustenance of Religious Houses of Regulars*, 1944, s. X+174.
4. P. M. Poisson CSC, *Droits Patrimoniaux des Maisons et des Eglises religieuses*, 1944.
5. P. J. Landazuri, *De honorum temporalium religiosorum alienatione*, Romae 1950, s. 143.
6. A. Gutierrez, *Quaestiones canonicae circa bona ecclesiastica religiosa*, „Acta Congr.”, I (1950) 554—604.
7. G. Escudero CMF, *Testamentum ad normam can. 569 par. 3*, CpRM, 306 (1951) 160—176.
8. A. Gutierrez, *De imputatione debitorum et obligationum apud religiosos*, CpRM, 30 (1951) 286—309.
9. Th. Smiddy, *Negotiatio*, „The Jurist”, 11 (1951) 486—519.
10. A. Gutierrez, *De vetita clericis et religiosis negotiatione seu mercatura*, CpRM, 29 (1950) 182—211; 30 (1951) 151—159.
11. A. Gutierrez, *De capacitate acquirendi et administrandi personarum moralium in religione*, CpRM, 31 (1952) 17—26.
12. G. Vromant CICM, *De bonis Ecclesiae temporalibus*, Bruges-Paris 1953³, zwłaszcza s. 208—231.
13. D. M. Huot SMM, *Bonorum temporalium apud Religiones administratio ordinaria et extraordinaria*, Romae 1956, po drukowaniu częściami w CpRM w r. 1954. Rec.: „Revista Espan. d. Derecho can.”, 12 (1957) 765; „Sal Terrae”, (1958) 122.
14. *La vie commune* [zbior.], Paris 1956, s. 360. Rec.: OpRM, 35 (1956) 221.
15. D. M. Huot SMM, *De rebus vitalitiis*, CpRM, 36 (1957) 328—336; 37 (1958) 46—55.
16. A. Lunardi, *Superiore e sostituto religioso nella amministrazione dei temporalia*, Venezia 1957, s. 804.
17. J. Kaps, *Das Testamentsrecht der Weltgeistlichen und Ordenspersonen...*, Buchenheim vor München 1958. Rec.: „Theol.-prakt.-Quartalschr.”, 106 (1958) 246—247; N. Hilling, „Archiv f. kath. K-Recht”, 128 (1957—1958) 298—301. Praca bardzo gruntowna, podobnie jak wyliczone zwłaszcza pod numerami: 4, 5 i 14.

h) Przyjmowanie kandydatów i kształtowanie ich w duchu zakonnym

α) Sprawie powołania zakonnego, zwłaszcza wobec gwałtownego spadku powołań po ostatniej wojnie poświęcono w kano-nistyce sporo uwagi:

1. A. Pedroti, *La vocazione religiosa*, Milano 1939², s. 208.

2. H. Olivero, *De vocatione religiosa Clericorum eorumque facultate Religionem ingrediendi*, Romae 1947.
3. L. Semp e, *Vocation*, Dict. d. Théologie Cath., XV, 1949, 31—48—31—81.
4. *Le discernement des vocations de religieuses*, [zbior.], Paris 1950.
5. Ladisl. a Maria Immaculata, *De vocatione religiosa*, Romae 1950, s. XXIII+186.
6. E. A. Wuenschel CSSR, *De obligatione sequendi vocationem religiosam*, „Acta Congr.” II (1950) 647—671. Autor podkreśla surowy obowiązek moralny pójścia za powołaniem.
7. E. Farrel, *The Theology of Religious Vocation*, St. Louis 1951.
8. R. Carpentier SJ, *La vocation religieuse*, RevComRel, lipiec — październik 1951.
9. H. Mogenet SJ, *La vocation religieuse dans l'Eglise*, Paris 1952, s. 128.
10. N. McFarland, *Religious Vocation — Its Juridic Concept*, 1953, s. 131.
11. E. Valentini, *Studi sulla vocazione... religiosa*, Torino 1953, s. 320.
12. J. Zyrcher SMB, *Auswahl und Bildung des Ordensnachwuchses in den Frauenklöstern* [zbior.], Einsiedeln-Zürich 1953, s. 239. Rec.: CpRM, 33 (1954) 377.
13. A. Paribello OFM, *L'opera delle vocazioni religiose*, Napoli 1956, s. 278. Rec.: CpRM, 35 (1956) 307—308.
14. L. Ravasi, *De vocatione religiosa et sacerdotali*, Romae 1957. Rec.: „Angelicum”, 35 (1957) 219—221; „Theol. Studies”, (1958) 276.
15. J. Leclercq, *Der Ordensberuf*, [przekł. z oryginału francuskiego], Inzern-München 1958. W roku 1954 ukazał się hiszpański przekład tego znakomitego dzieła. Z wyliczonych wysunąć trzeba na czoło pozycje umieszczone pod numerami: 2, 4, 8, 10, 11, 13, 14.

β) Przyjmowanie i kształtowanie kandydatów:

1. Z. Riepenhoff OSB, *Zur Frage des Ursprungs der Verbindlichkeit des Oblateninstitus*, Münster i W., 1939, s. XVI+414.
2. M. J. Fallon, *Dying Postulants Cannot Be Admitted to Profession*, „The Irish Eccl. Review”, (1939), 447—542.
3. I. Sirna OFMConv., *Professio religiosa in periculo mortis*. „Misc. Francisc.”, 53 (1953) 3—44.
4. Mac Guire, *The Postulancy*, 1957.
5. F. Feltz OFM, *De coniugum admissione in religionem*, Romae 1941, s. X+76. Rec.: Al. Petrani, Roczn. Teol. Kan., I (1949) 412—414.
6. J. G. Godwine, *The Reception of Converts*, 1943, s. XIV+326.
7. J. C. O'Dea, *The Matrimonial Impediment of Nonage*, 1944, s. VIII+126.

8. R. F. Balzer CP, *The Computation of Time in a Canonical Novitiate*, 1945, s. X+217.

9. V. Hermans, *De novitatu in ordine Benedictino — Cisterciensi et in iure communi usque ad an. 1335*, Romae 1948.

10. A. Gutierrez, *De admissuine in religionem filiorum illegitimos, eorum praesertim qui ex matrimonio sic dicto civili bona fide ab una saltem parte contracto procedunt*, Can. 542, 2, coll. cum can. 1015 par. 4, CpRM, 28 (1949) 49—66. Zdaniem autora nic tu nie znaczy *bona fides*.

11. *Pour les Mâitresses des Novices* [zbior.], Paris 1949.

12. G. Escudero CMF, *Testamentum ad normam can. 569 par. 3*, CpRM, 30 (1951) 160—176.

13. J. W. Brown, *The Invalidating Effects of Force, Fear and Fraud upon the Canonical Novitiate*, 1951.

14. Fabianus ab Aldeaseca OFM Cap, *De admissione novitiorum*, Valisoleti 1952, s. 143. Rec.: CpRM, 31 (1952) 324.

15. L. Koesler OSB, *Entrance into Novitiate by Clerics in Major Orders (c. 542, 2)*, 1952.

16. P. Minard, *Memento canonique sur le noviciat et la profession religieuse...*, Paris-Montréal 1957, s. 124.

17. Caes. Figueras, *De impedimento admissionis in religionem usque ad Decretum Gratiani*, Serrati 1957. Rec.: Gregorianum, 1958, 657.

18. *Spiritual and Intellectual Elements in the Formation of Sisters*, [zbior.], New York 1957, s. XXV+261.

γ) Mistrzowie i mistrzynie nowicjatu. I w tej materii ukazało się kilka wartościowych pozycji:

1. J. Fr. Lover CSSR, *The Master of Novices*, 1947, s. X+155.

2. Wspomniana wyżej pod nr 11 praca zbiorowa: *Pour les Maitresses*.

3. A. Delchard, *La maîtresse des novices selon le Code*, RevCommRel., 22 (1950) 118, nast.: 143, nast.

4. E. W. Langlais OP, *Le Maître des novices et le Maître Spirituel dans l'état de perfection*, Romae 1951.

5. I. Chmiel, OFM, *De Magistro novitiorum*, Augustae Taurinorum 1953, s. XVI+139. Rec.: CpRM, 34 (1955) 516.

6. L. M. A. Anastasi OFM, *Manuel de novicios y nuevos professos*, Madryt 1954, s. 614.

7. B. Van Acken SJ, *Die Augaben der Novizenmeisterin*, Paderborn 1955, s. 196. Na szczególne wyróżnienie zasługują autorzy pod nr 1, 2, 5 i 6.

i) Studia w zakonach kleryckich i dalsze formowanie alumnów.

W tej materii całkowicie od nowa skodyfikowanej przez Piusa XII w r. 1956 konst. *Sedes Sapientiae* i *Statuta Generalia*,

nie posiadamy jeszcze wyczerpujących studiów obejmujących całość zagadnienia. Rezultaty dotychczasowych badań zostały ogłoszone w prasie periodycznej. Zato posiadamy parę pozycji pierwszorzędnej wartości sprzed roku 1956.

1. Agath. a Langasso OFMCap, *De regimine domus studiorum in religione clericali*, Romae 1939.

2. Silv. Galasso OFM, *De cleri collationibus*, Potentiae 1940, s. XXIII+224. Rec.: CpRM, 22 (1941) 106, 107.

3. M. Barbera SJ, *La „ratio studiorum” e la parte quarta delle Costituzioni della Compagnia di Gesu*, Padova 1942, VII+247.

4. T. Brlek, *De evolutione iuridica*, (patrz wyżej).

5. G. Bolduc, *Les études dans religions clericales*, 1942, s. X+146.

6. N. Gill Cp, *The Spiritual Prefect in Clerical Religious Houses of Study*, 1954, s. X+130, Rec.: P. Bober, „Pol. Sacra”, 7 (1955) 233.

7. E. D. Sackett OMI, *The Spiritual Director in an Ecclesiastical Seminary*, Ottawa 1945.

8. S. Sinistredo SDB, *Scholae internae et externae statuum perfectionis in suis relationibus cum auctoritate ecclesiastica et vivili*, „Acta Congr.” III (1950) 416—434.

9. I. Fuertes, *Character publicus collegiorum studiorum ecclesiasticorum in Religionibus, Societatibus et Institutis saecularibus*, CpRM, 30 (1951) 177—187. Artykuł krótki lecz poruszający bardzo ważny pod względem prawnym temat.

10. A. Pugliese, *Constitutio Apostolica „Sedes Sapientiae”... „Apolinaris”*, 29 (1956) 304—362.

11. A. Pugliese, *Adnotationes...* [do tejże konstit.], Mon. Eccl., 81 (1956) 551—628 — bardzo cenny komentarz Konstytucji i „Statutów Generalnych” napisany przez jednego z trzech członków ścisłej komisji, która przygotowała redakcję „Statutów”.

12. E. Bergh SJ, *La formation clericale dans les états de perfection*, RevCommRel, 28 (1956) 277 nn.

13. J. White, *Some Canonical Aspects of the Pastoral Year*, „The American Eccles. Review”, luty (1957) 73—88.

14. A. Gutierrez, *Introductio in Constitutionem Apost. „Sedes Sapientiae” de religiosa, clericali apostolica institutione in Statibus acquirendae perfectionis clericis impertienda*, CpRM, 36 (1957) 126—141; 227—234; 316—327; CpRM 37 (1958) 36—45. Jest to niedokończone jeszcze, drugie po Pugliese najpoważniejsze studium o zreformowanym prawie kształtowania alumnów.

15. Komentarz tejże Konstytucji wydał też Boletín, *Informativo de la Confederation espanola de Religiosos, Cursillo de Granada sobre la „Sedes Sapientiae”*, Madryt 1957, s. 63 i 121.

16. B. Frison CMF, *Studies during the Canonical Novitiate*, „The Jurist”,

16 (1957) 287—322. Artykuł odpowiada na pytanie: jakie są normy co do studiów w czasie kanonicznego nowicjatu.

17. E. T. Dunne, *Priestly and Religious Formation*, Dublin 1957. Rec.: „The Irish Theological Quarterly”, 25 (1958) 94.

j) O obowiązkach zakonnych

α) Obowiązek dążenia do doskonałości według reguł i konstytucji.

1. Gabriel Q. S. M. Magdalena OCD, *Sacerdozio e perfezione*, Torino 1941, 186—213.

2. A. Peinador CMF, *Sacerdotium saeculare et status religiosus, seu de perfectione comparata inter sacerdotium saeculare et statum religiosum*, Romae 1941, s. 80 — doskonałe studium porównawcze napisane przez profesora teologii moralnej i prawa kanonicznego.

3. M. Llamera OP, *Obligacion de la perfeccion en el estado religioso*, „Acta Congr.” II (1950) 67—92.

4. Auxentius a Rotterdam OFMCap, *De obligatione canonica religiosorum tendend ad perfectionem*, CpRM, 31 (1952) 257—275; 33 (1954) 77, 192, 302, nn. Autor na kilkudziesięciu stronicach przedstawia trzy różne zapatrywania na pojęcie doskonałości zakonnej i usiłuje dowieść, że tylko pojęcie podane przez św. Tomasza jest właściwe i przez prawo kościelne uznane; odrzuca natomiast teorię św. Alfonsa Liguoriego i teorię Vermeerscha.

O naturze reguł i konstytucji zakonnych pisali:

5. V. Vangheluwe, *De lege mere poenali*, EphThLovan, 16 (1939) 382—429.

6. C. Mazón SJ, *Las Reglas de los Religiosos, su obligacion y naturaleza juridica*, Romae 1946, s. XVI+360. Jest to poważne studium nad regułami zakonnymi i nad ich charakterem prawnym. Reguły według autora nie są ani ustawami *sensu stricto*, ani czystą radą ewangeliczną, lecz czymś pośrednim między jednym a drugim. Dlatego obowiązują *ad instar legis*, a więc wiążą w sumieniu. Rec. zob. CpRM, 25 (1946) 299—300.

7. Ael. Gambari SMM, „Acta Congr.”, I (1950) 524—531, analizuje sprawę, czy reguła obowiązuje tylko *ad poenam luendam*, i dochodzi do wniosku, że tylko bardzo trudno będzie można w praktyce uznać ją jako ustawę li-tylko karną.

8. T. Sinopoli, (patrz wyżej) jego III część pracy stanowi wnikliwe studium porównawcze między regułą a konstytucjami.

β) O obowiązkach z tytułu złożonych ślubów.

Prace ogólne o ślubach:

1. J. M. Lowry, *Dispensation from Privat Vows*, 1946, s. XII+266.

2. Ael. Gambari SMM, *De votis simplicibus religionis in Societate Iesu eorumque momento in evolutione iuris religiosorum*, EphIurCan, 3 (1947) 86—122.

3. J. B. Fuertes CMF, *De dispensatione votorum religiosorum*, CpRM, 26 (1947) 246—264.

4. P. Sejourne, *Voeu*, DictTheolCath, XV, 1949, 3182—3281.

5. Alb. Santa-Maria OP, *Quaenam sit sollemnitas votorum iuxta S. Thomam*, Manila 1949, s. 228.

6. A. Peinador CMF, *De votorum privatorum irritatione apud religiosos et apud addictos statibus saecularibus perfectionis*, CpRM, 35 (1956) 48—60; 157—167.

7. T. Lemoine (patrz wyżej), zwłaszcza s. 486—502 tego dzieła, gdzie autor omawia stosunek ślubów zakonnych do ślubów składanych w Instytutach świeckich.

Publikacje o poszczególnych ślubach zakonnych.

8. O trzech ślubach zakonnych pisał F. Maucourant, *L'ubidienza, La Castita, La Poverta*, Torino 1944.

9. J. B. Pasciak OP, *De oboedientia religiosa secundum D. Thomam et Thomistas*, Romae 1945, s. 86.

10. *L'obéissance et la religieuse d'aujourd'hui* [zbior.], Paris 1951, s. 328.

11. A. M. Henry OP, *Obéissance commune et obéissance religieuse*, „La Vie Spirituelle”, Suppl., nr 26 (1953) 248—282.

Czystość:

12. A. Gutierrez, *De dispensatione votorum reservatorum et obligationis coelibatus ad ordinariis in casibus urgentibus*, CpRM, 29 (1950) 25—43.

13. R. Metz, *Les conditions juridiques de la consécration des vierges dans la liturgie latine à nos jours*, „Revue de Droit Canonique”, I (1951) 261—280.

14. Plus-Rayez-Willwoll, *Chasteté*, Dict. d. Spiritualité, II (1953) 777—809.

15. *Chasteté...* [zbior.], Paris 1953, s. 320.

16. Metz (patrz wyżej).

Ubóstwo:

17. Fernandez Martinez CM, *Extension del voto de pobreza en la congregacion de la mission*, Romae 1940, s. XI+113.

18. Fr. Muzzarelli SSP, *Historica evolutio professionis paupertatis et accomodata renovatio*, „Acta Congr.”, I (1950) 409—431.

19. J. Durand CSC, *Vie commune et pauvreté chez les religieux*, Montreal-Paris 1952, s. 297.

20. *La Pauvreté...* [zbior.], Paris 1952, s. 336.

21. G. Escudero CMF, *El voto solemne de pobreza*, Madryt 1955, s. 380.

22. Tenze, *Quaestiones canonicae de voto paupertatis*, CpRM, 34 (1955), 43—54; CpRM, 35 (1956) 61—71.

23. *La vie commune...* [zbior.], Paris 1956, s. 360. Rec.: CpRM, 35 (1956) 221¹⁰.

24. J. F. Lynn, *The Religious Priest and His Vow of Poverty*, „The American Eccl. Review”, 139 (1958) 12, nn.

γ) O klauzurze:

1. G. Fr. Barry OMI, *Violation of the Cloister*, 1942, s. XII+251.

2. Crepas, *Vita secreta dei conventi*, Bologna 1943.

3. G. Huyghe, *La Clôture des moniales de origines à la fin du XIII siècle*, Paris 1944.

4. N. Onstensk, *De Constitutione S. Pii V „Circa pastoralis” super clausura monialium*, „Period. de re can., mor. et lit” 40 (1951) 210—255.

5. P. M. Abellan SJ, *Adnotationes*, [o konst. „Sponsa Christi” i Instr. „Inter Praeclara”, „Period. de re can., mor. et lit.”, 40 (1951) 78—110.

6. Na tenże temat uwagi: R. Mols-e Bergh, *RevCommRel.*, 23 (1951) 41—71; 73—78; 117—134.

7. Aem. Gambari, *Commentarium in Constitutionem Apost. „Sponsa Christi” et Instructionem „Inter praeclara” de clausura papali maiore et minore*, „Rev. Espan. de Derecho can.”, 7 (1952) 601—656.

8. G. Escudero CMF, *De instauratione votorum sollemnum et de clausura Pontificia*, *OpRM*, 31 (1952) 27—36; 151—160.

9. Na tenże temat Gutierrez, tamże 32 (1953) 102—115.

10. Jombart-Viller, *Clôture*, *Dict. de Spiritualité*, II (1953) 979—1007.

11. Fr. Bogdan, *Geneza i rozwój klauzury zakonnej*, Poznań 1954, s. XX+336. Rec.: CpRM, 36 (1957) 387.

12. A. Gutiérrez, *De monialium clausura iuxta Instructionem S. C. de Religiosis*, „Inter praeclara”, CpRM, 35 (1956) 262—275.

Z tych dzieł wybija się pod względem historycznym praca Huyghe'a do XIII wieku a pod względem praktycznym dzieło Barry, uzupełnione oczywiście pracą Th. Schaafa Im OFM, *The Cloister*, Washington 1938. O pracy umieszczonej pod numerem 11 a pominiętej milczeniem przez polskich sprawozdawców, napisał O. Ochoa m. in.: *Censem dissertationem cl. Bogdan optimas laudes mereri ob eius rigorem scientificum, soliditatem in genuinis fontibus et documentis fundatam, claritatem expositionis...* CpRM, 36 (1957) 287.

δ) O innych obowiązkach:

1. P. J. Mandelli IMC, *De denuntiatione paterna in religionibus*, *Excusus ad can. 513 par. 1*, CpRM, 24 (1943) 257—288.

2. A. Scheuermann OFM, *Wehrdienst der Ordensmänner*, „Archiv f. kath. K-Recht”, (1944—1948) 316—438.

¹⁰ Patrz przekł. ang.: A. Plé OP, *Communal Life*, Westminster, Maryland 1957, s. 320.

3. S. Brizzola TOR, *L'Obligo del Coro nelle Comunità del terz' Ordine Regolare d's. Francesco*, Romae 1949. Rec.: CpRM, 29 (1950) 139.
4. T. Toni SJ, *Actio Catholica et status perfectionis*, „Acta Congr.”, III (1950) 658—682.
5. *Apostolat...* [zbiór.], Paris 1957, s. 240. Rec.: CpRM, 39 (1958) 214—215. Kilkunastu fachowców omawia pod różnymi względami apostołstwo zakonnic, m. in. *De apostolatu et vita religiosa*.
6. M. Morganti, *De lege secreti servandi in iure religiosorum*, Romae 1957, s. 116.
7. A. Gutierrez, *De religiosis servitio militari adstrictis*, CpRM, 36 (1957) 337—352; CpRM, 37 (1958) 163—180.

k) Prawa i przywileje zakonników

1. H. Montesano OFM, *Intervento dei Frati Minori ai funerali*, Foggia 1939, s. 26.
2. Kowalski (patrz wyżej).
3. L. Meyer OSB, *Alms-Gathering by Religious*, 1945, s. XII+163.
4. K. Mörsdorf, *Religiosis concredere*, „Archiv. f. kath. K-Recht”, 123 (1948) 54 nn.
5. G. Andreozzi, *La Comunità capace di indurre consuetudini*, Romae 1949.
6. X. Ochoa CMF, *De Missis quae nocte Nativitatis Domini in religiosis et piis domibus celebrari possunt*, CpRM, 33 (1954) 327—352. Autor dochodzi do wniosku, że w uroczystość Bożego Narodzenia o północy może być odprawiona: msza św. konwentualna, msza parafialna i trzy msze w kaplicach zakonnych i domach religijnych; w żadnym wypadku nie potrzeba drzwi zamknąć.
7. M. Diouhy OSB, *The Ordination of Exempt Religious*, 1955, s. IX+146.
8. I. Müller, *De paroecia domui religiosae commissa*, Washington 1956, s. X+86.
9. J. Roth, *Prawny stosunek zakonników do biskupów w rozwoju dziejowym*, Księga Pamiątkowa ku czci J. E. X. Biskupa L. M. Fulmana, cz. I, Lublin 1939, s. 156—180.
10. A. Gutierrez, *De gradibus libertatis et subiectionis religiosorum respectu Ordinarii loci*, OpRM, 22 (1941) 28, 83, 133, 213, 305; CpRM, 25 (1942) 30, 113.
11. L. Tache CSSp, *Notes sur l'histoire des exemptions monastiques des origines au IXe siècle*, „Rev. Univ. Ottawa”, 11 (1941) 5—31.
12. L. Simeone OFMConv, *De conditione iuridica parvarum domorum religiosarum*, Padova 1942, s. 302. Rec.: CpRM, 25 (1946) 302—303. Cokolwiek

mówiło się o małych domach zakonnych w dawnym prawie, dziś domy te są wyjęte o ile tylko należą do zakonu wyjątego.

13. Ph. Hofmeister OSB, *Die Exemption der Ordenleute vom Pfarrverband*, „Archiv. f. kath. K-Recht”, (1942—1943) 46—88; (1944—1948) 9—29.

14. R. A. Matulenas OSB, *Communication a Source of Privileges*, 1943, s. XII+225.

15. R. V. Schuler OSA, *Privileges of Regulars to Absolve and Dispense*, 1943, s. XII+185.

16. A. Devroye CI, *De immunitate congregationis iuris pontificii non exemptae ab Ordinarii loci iurisdictione*, EphThLov, 12 (1946) 154—173.

17. E. Fogliasso, *De extensione iuridici instituti exemptionis religiosorum...*, „Salesianum”, 9 (1947) 1—64; 147—206; 318—359.

18. Tenże, *Introductio in vigentem disciplinam de iuridicis relationibus inter religiones et Ordinarium loci*, Augustae Taurinorum 1948, s. 173. Rec.: EphlurCan, 4 (1948) 597—598. Najwnikliwsze chyba ze wszystkich dotychczasowych studiów o egzempcji zakonników.

19. Fernandez Martinez, *Exencion de las Hijas de la Caridad de San Vincente de Exemption of Religious in Church Law*, Milwaukee 1951, s. 307.

20. E. Fogliasso, *Exemption des religieux*, DicDroitCan, V (1953) 646—665.

21. A. Gutierrez, *De indultis altaris portatilis et Missae domi iuxta novas formulas S. C. de Religiosis*, CpRM, 35 (1956) 168—190.

1) Stanowisko zakonnika obdarzonego godnością lub urzędem kościelnym

W tej sprawie prócz pozycji pod numerem III. B. 5) mamy do zantowania dwie tylko poważne prace:

1. J. J. Marsit z MSC, *Obligations and Privileges of Religious Promoted to the Episcopal or Cardinalitial Dignities*, 1947, s. XII+180.

2. R. Wijbrands, *De statu iuridico religiosi promoti ad dignitatem Vicarii vel Praefecti Apostolici durante munero*, CpRM, 33 (1952) 59, 169, 276; CpRM, 34 (1953) 116, 215... Na kilkudziesięciu stronicach swej pracy autor mówi najprzód o skutkach promocji w ogólności; później omawia poszczególne śluby i inne obowiązki promowanego zakonnika.

3. Drobniejsze zagadnienia: Goyeneche, *Quaestiones*, t. II, s. 86—108.

1) Przechodzenie z zakonu do zakonu

Również i w tej materii zostały opublikowane tylko dwa dzieła:

1. I. Di Mino, *De transitu ad aliam religionem secundum ius vigens*, Palermo 1939.

2. J. G. Konrad, *Transfer of Religious to Another Community*, 1949, s. VIII+284.

3. Drobne kwestie: Goyeneche, *Quaestiones*, t. II, s. 109—121.

m) Wystąpienie z zakonu:

1. M. Giraldo CMF, *Excursus historicus de egressu e religione*, CpRM, 23 (1942) 132—145.

2. A. J. Riesner CSSR, *Apostates and Fugitives from Religious Institutes*, 1942, s. VII+159.

3. A. Gurzo OFM, *De apostasia a Religione et de fuga*, Claudiopoli 1943.

4. E. L. Schneider SDS, *The Status of Secularized Ex-Religious Clerics*, 1950.

5. J. Comyns, *The Juridical Status of Religious Living outside Their Religious Houses*, „The Jurist”, 12 (1952) 330—352.

6. A. Gutierrez, *De acceptatione indulti saecularisationis*, CpRM, 32 (1955) 186—197; 336—340. Tamże kwestie drobniejsze, 33 (1954) 222; 34 (1955) 375.

7. Goyeneche, *Quaestiones*, t. II, s. 149—201 ważne choć krótkie opracowanie.

n) Wydalenie z zakonu

Sprawa wydalenia została dobrze opracowana już w pracach ubiegłego 10-lecia; może dlatego brak prac nowszych po roku 1950.

1. A. Tabera, *De dimissione religiosorum*, CpRM, 21 (1940) 90 nn; CpRM, 22 (1941) 228 nn.

2. J. Martini, *Le dimissioni dalle religioni*, Torino 1941, s. 180.

3. T. J. O'Neil, *The Dismissal of Religious in Temporary Vows*, 1942.

4. Ch. G. O'Leary CSSR, *Religious dismissed after Perpetual Profession*, 1943, s. X+203.

5. B. A. Pfaller OSB, *The „ipso facto” effected Dismissal of Religious*, 1948, s. 210.

6. Goyeneche, *Quaestiones*, 1954, t. II, s. 149—201.

IV. Prace o stowarzyszeniach życia wspólnego

O stowarzyszeniach życia wspólnego po pierwszym studium Stantona posiadamy w okresie sprawozdawczym tylko dwie osobne poważne prace:

1. G. Stanghetti, *La „Incardinatio” negli Istituti Missionari*, „Pensiero Missionario”, (1940) 97 nn.

2. A. Rothoff, *Le droit des Sociétés sans voeux*, Bruges 1949, s. 208.

3. J. L. Waters SSJ, *The Probation in Societies of Quasi-Religious*, 1950.

4. Goyeneche, *Quaestiones*, t. II, s. 202—209. — Praca Rothofa wyróżnia się wielką wnikliwością prawniczą i samodzielnością sądów.

Przegląd prac zestawionych i omówionych częściowo w tym opracowaniu wskazuje nie tylko na wielkie ożywienie kanonistyki w dziedzinie studiów nad prawem zakonnym (tylko zainteresowanie się prawem małżeńskim mogłoby iść w zawody z tym ożywieniem), ale i rzetelny wkład uwieńczony poważnymi osiągnięciami (należy tu zaznaczyć, że nieproporcjonalnie mały jest wkład polskiej kanonistyki w ten dorobek). Oto główne osiągnięcia naukowe w tej dziedzinie:

1. Postęp widoczny jest przede wszystkim w studiach nad naturą stanu zakonnego i stanów doskonałości, do których należą Instytuty świeckie. Owszem, te Instytuty należy dziś zaliczyć do stanów prawnych, a może i prawno-publicznych w Kościele.

2. Wyjaśniono w pełni stosunek prawny zachodzący pomiędzy zakonami (wyjętymi i niewyjętymi) a władzami diecezjalnymi. Określono też dokładnie stosunek misjonarzy, przede wszystkim zakonnych, do centralnych i terytorialnych władz misyjnych.

3. Określono bliżej naturę władzy dominatywnej i jej stosunek do jurysdykcji, przez co wyjaśniono lepiej naturę władzy zakonnej w ogólności, a zwłaszcza naturę władzy zakonów laickich niewyjętych. Dziś niepodobna już przechodzić do porządku dziennego nad rozróżnieniem władzy dominatywnej publicznej i prywatnej. Uświadomiono sobie, że i kobieta w Kościele może być podmiotem władzy publicznej. Słusznie zauważył Fuertes (CpRM, 32 (1953) 345), że prawo natury nie uniezdalnia kobiety do wykonywania nawet jurysdykcji; wszak kobiety nieraz sprawowały rządy w państwach. Kościół może im też przyznać władzę publiczną zwłaszcza wykonawczą. Natomiast władzy ścisłej jurysdykcji zakresu zewnętrznego, a zwłaszcza wewnętrznego, kobieta nadal nie może w Kościele posiadać ani wykonywać.

4. Uświadomiono sobie też fakt, że nawet wewnętrzne szkoły zakonne mają dziś charakter prawno-publiczny, a nie prywatny. Widać z tych stwierdzeń, że studia nad prawem zakonnym w wybitnym stopniu posunęły naprzód sprawę zgłębienia zawilej i tak spornej kwestii w Kościele, jak problem „publiczności” władzy czy instytucji prawnych.

5. Zdano sobie sprawę z tego, że w Kościele można delego-

wać nie tylko władzę dominatywną, przynajmniej publiczną (według pewnych autorów również i prywatną).

6. Niemala też pogłębiła się wiedza o zakresie wewnętrznym w Kościele przez dokładne zbadanie spraw związanych ze spowiedzią osób zakonnych, z kierownictwem duchownym czy ze stanowiskiem ojca duchownego i mistrza nowicjatu.

7. Przez konstytucję „Sedes Sapientiae” stworzone zostały szerokie podstawy do pełniejszego niż dotąd formowania kandydatów dążących w stanach doskonałości do kapłaństwa.

Oto najważniejsze, choć bynajmniej nie jedyne punkty rozwoju w nauce prawa zakonnego za pontyfikatu Piusa XII. Jest to dorobek imponujący.